

ABD'İN ORTADOĞU'YA YÖNELİK KAMU DİPLOMASİSİ: OBAMA ve TRUMP DÖNEMİ

Muhammed Asım ÖNCEL*

ÖZ

Soğuk Savaş döneminde kullanılmaya başlanan kamu diplomasisi kavramı, Joseph Nye'in "yumuşak güç" kavramını literatüre kazandırmasından sonra bir yumuşak güç aracı olarak daha sık kullanılmaya başlamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra dünyanın ABD'den neden nefret ettiğini sorgulayan Nye, ABD'nin diğer ülkelerin vatandaşlarına yönelik bir kamu diplomasisi yürütmesini ve yumuşak gücün de bir dış politika aracı olarak kullanılmasını önermiştir. Bush yönetimi altında dış politikanın bu kavramlar üzerinden şekillendiğini iddia etmek oldukça zordur. Bu dönemde ABD Dış Politikası'nın ana teorisi ofansif realizm olmuştur. Küresel teröre karşı savaş açan Bush yönetimi diğer ülke halklarının dostluğu kazanmak yerine düşmanlığını kazanmıştır. Obama ise özellikle söylemsel açıdan kamu diplomasisi araçlarını etkin kullanmış ve ABD'nin Bush döneminde kaybettiği meşruiyeti yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Obama'nın aksine, Trump'ın başkanlığı döneminde yumuşak güç bir diplomasi aracı olmaktan çıkartılmış ve dış politikada sert söylemler etkin olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Obama, Trump, ABD Dış Politikası, Yumuşak Güç, Kamu Diplomasisi, Ortadoğu
JEL Kodları: N40, F50, F59

USA'S MIDDLE EAST PUBLIC DIPLOMACY: OBAMA AND TRUMP PERIOD

ABSTRACT

The concept of public diplomacy, first introduced in the Cold War era, began to be used more often as a soft power tool after Joseph Nye 's "soft power" concept became literary. Especially after the September 11 attacks, Nye questioned why the world hates the United States, suggesting that the United States should run a public diplomacy for the citizens of other countries and use soft power as a foreign policy instrument. Under the Bush administration it is difficult to argue that foreign policy is shaped by these concepts. In this period, the main theory of US foreign policy became offensive realism. The Bush administration, which has waged war against global terrorism, won the enemy instead of acquiring the friendship of the peoples of other countries. Obama, on the other hand, used the public diplomacy tools in a discursive way and tried to reconstruct the legitimacy that the US lost in the Bush era. Unlike Obama, during the presidency of Trump, soft power was removed from being an instrument of diplomacy, and harsh discourse became effective in foreign policy.

Key Words: Obama, Trump, US Foreign Policy, Soft Power, Public Diplomacy, Middle East

JEL Codes: N40, F50, F59

* Araştırma Görevlisi, Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: moncel@bandirma.edu.tr

1. GİRİŞ

Yumuşak güç ve bir yumuşak güç aracı olan kamu diplomasisi kavramları 2000’li yıllarda ABD Dış Politikasını etkileyen önemli unsurlar olmuştur. Temel amacı diğer ülkelerde yaşayan insanların “kalplerini ve akıllarını kazanmak” (Nye, 2004: s. 1) olan kamu diplomasisi kavramı özellikle dış politikaların meşruiyetini sağlama konusunda işlevsel bir role sahiptir. Yumuşak güç ise kamu diplomasisi araçları kullanılarak oluşturulan bir dış politika anlayışıdır. Sert güç kavramı askeri, siyasi ve ekonomik yaptırımlar aracılığıyla dış politikada belirli kazanımlar elde etmeyi amaçlarken; yumuşak güç, düşmanları öldürerek kontrol altına almaktan ziyade düşman üretilmesine engel olarak ve kendisine yeni dostlar edinerek, bir devletin varlığını idame ettirme ve güvenliğini sağlama amacını taşır. Yumuşak gücün kullanılması “sert gücün” kullanılmayacağı anlamına da gelmez. Nye’a göre “akıllı güç” kavramı, yumuşak güç ve sert gücün yukarıda bahsedilen amaç için birlikte kullanılmasını ifade eder (Nye, 2004: s. 32).

Joseph Nye’in Amerikan Dış Politikası’na bir tavsiye olarak geliştirdiği yumuşak güç kavramı George W. Bush’un başkanlık yaptığı dönemde dış politikaya yön verememiştir. Aksine Bush’un 11 Eylül saldırılarından sonra tüm dünyada küresel terörizme karşı savaş ilan etmesi, kitlesel imha silahlarını ve El-Kaide’yi sebep göstererek Irak’ı işgal etmesi, aynı şekilde Afganistan’ı işgal edip sert söylemlerde bulunması, Bush döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Dış Politikasında saldırgan realist bir tutum izlendiğine örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Bush’un müslümanlar ile teröristleri bir tutması özellikle Ortadoğu halkının ve müslümanların nefretini kazanmasına sebep olmuştur. Yumuşak güç kavramının dış politikada elde etmeye çalıştığı kazanımların tam aksini getiren bu saldırgan tutum ABD’nin uluslararası alandaki meşruiyetini önemli ölçüde yitirmesine sebep olmuştur. Hem seçim vaatleri hem de kendi kişiliği ile kamuoyunda büyük beklenti oluşturan Obama ise, uluslararası arenada sert bir dil kullanmayarak ve söylemlerinde ilişki inşasına vurgu yaparak yumuşak gücü ve kamu diplomasisi araçlarını etkin kullanmıştır. Trump döneminde ise yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramlarının dış politikaya yön verdiğini iddia etmek oldukça güçtür. Bu çalışmada Obama ve Trump’ın dış politikaları yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramları üzerinden incelenecektir. Öncelikle yumuşak güç kavramının geleneksel ABD Dış Politikasında nasıl bir zemine oturtulabileceği tartışılacak; ardından Bush’un Obama’ya nasıl bir dış politika mirası bıraktığı ortaya konulacaktır. Son olarak Obama ve Trump’ın Ortadoğu ve müslümanlara yönelik olarak uyguladığı politikalar, kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramları temel alınarak incelenecektir.

2. ABD DIŞ POLİTİKASI VE YUMUŞAK GÜÇ

Geleneksel ABD Dış Politikası teorileri sistemik (dışsal) ve yerel (içsel) teoriler olarak iki kısma ayrılabilir. Sistemik teoriler, ABD Dış Politikası’nın belirlenmesinde uluslararası sisteme vurgu yaparken; yerel teoriler, dış politikayı Amerikan siyasal değerlerinin dışa yansımaları olarak görürler.

Sistemik teorilerde savunmacı ve saldırgan realist görüşler, dış politikayı belirleyen sistemik baskılara karşın iki farklı anlayış geliştirirler. Savunmacı realistlere göre, devletler uluslararası alanda güvenliklerini maksimize etmeye çalışırlar (Schmidt, 2012: s. 9). Ancak güvenlik maksimizasyonunu sağlarken saldırgan bir tutuma girmek savunmacı realistlere göre çoğunlukla diğer devletlerin karşı denge oluşturmasını beraberinde getirir. Bu nedenle dış politikadaki ofansif ve yayılcı bir davranış, devletin daha fazla düşman edinmesi anlamına geldiği için savunmacı realizmin güvenlik anlayışıyla uyumsuzdur. Saldırgan realistler, devletlerin dış politikada güvenlik maksimizasyonunu değil; güç maksimizasyonunu hedeflediğini iddia ederler (Schmidt, 2012: s. 9). Bu görüşe göre devletlerin varlıklarını idame ettirmeleri sistemdeki en güçlü devlet olmalarına bağlıdır. Bu nedenle güçlerini diğer devletlere göreceli olarak artırmak için sürekli fırsat arar. Hem saldırgan hem de savunmacı realizm uluslararası sistemin anarşik doğasını kabul eder. Bu kabulden yola çıkan saldırgan realistler, her devletin nihai hedefinin devlet üstü bir otoritenin olmadığı uluslararası sistemde hegemon güç olmaya çalışmak olduğunu savunur (Schmidt, 2012: s. 10).

Yerel teoriler olarak ifade edebileceğimiz liberalizm ve marksizm, dış politikanın ABD'nin iç politikasına içkin olan değer ve kavramlarını yansıtmaları gerektiğini ifade eder. ABD'nin siyasal değerlerini en iyi şekilde yansıtan teori kuşkusuz liberalizmdir. Liberalizme göre Amerikan dış politikası, Amerika siyasetinin liberal demokratik karakterini yansıtmalıdır (Schmidt, 2012: s. 11). Demokrasi ve özgürlük kavramları liberal dış politika uygulayıcıları için büyük önem arz etmektedir. Buna göre Amerikan dış politikasının temel hedeflerinden biri bireysel özgürlüğü dünya çapında yaymak olmalıdır. Aynı şekilde demokrasinin de dünya çapında yayılması ve otoriter rejimlerin demokratik rejimlerle yer değiştirmesi bu dış politika görüşünün nihai amaçlarından biridir. "İlerlemeci tarih anlayışı", "tarihin sonu tezi" ve "demokratik barış teorisi" gibi düşüncelerden etkilenen liberal dış politika teorisi çoğu zaman dış politika eylemlerini meşrulaştırmada bir araç olarak kullanılmıştır. Buna George Bush'un Irak'ın işgali sırasında "Irak'a demokrasi götüreceğiz" söylemi örnek olarak gösterilebilmektedir. Bir diğer yerel dış politika teorisi ise marksizmdir. Marksizm, Amerika'nın siyasal yapısından ziyade sahip olduğu kapitalist ekonomik sistemin dış politikada yayılcılık ve emperyalizme sebep olduğunu savunur (Schmidt, 2012: s. 12).

ABD Dış Politikası'na üçüncü bir yaklaşım türü olarak neo-klasik realizmden bahsedilebilir. Neo-klasik realizme göre dış politikayı anlamlandırmak için yerel ve sistemik faktörleri ayrı ayrı değil; birbirleriyle ilişkili şekilde değerlendirmemiz gerekir (Schmidt, 2012: s. 13).. Bu yaklaşıma göre dış politikanın belirlenmesinde hem iç siyasal yapı (siyasal rejim, karar alıcılar, baskı grupları vb.) hem de uluslararası sistemik yapı (anarşi, güç mücadelesi, güvenlik vb.) etkili olmaktadır. Keohane ve Nye'nin neo-liberal uluslararası ilişkiler kavramsallaştırması da bu açıklamayı destekler niteliktedir. Keohane ve Nye, realistlerin sistemik açıklamalarına, iç politikanın da önemli olduğunu vurgulayarak liberalizmi eklemeye çalışmışlardır. Böylelikle Amerikan dış politikasında realist teoriye fazlaca

güvenilmesinden dolayı ortaya çıkan boşluğu realizm ve liberalizmi sentezleyerek kapatma girişiminde bulunmuşlardır (Yanık, 2015: s. 44).

Peki yumuşak güç kavramı bu saydığımız Amerikan dış politikası teorilerinde nasıl bir zemine oturmaktadır? Herhangi bir değerlendirme yapmadan önce yumuşak güç kavramının mucidi olan Joseph Nye'in neo-liberal bir teorisyen olduğunun belirtilmesi gerekir. Nye'in neo-liberal teroisinde devletler arası "karşılıklı bağımlılık", "ilişki inşası" gibi kavramlar büyük önem taşımaktadır. Zira Joseph Nye, hükümetler arasında oluşturulan geleneksel diplomasi yerine kamu diplomasisi araçları ile bir devletin hükümetinin diğer devletlerin vatandaşları ile ilişki inşa etmesini tavsiye etmiştir. Bu şekilde yürütülecek kamu diplomasisi ile devletin dış politikası yumuşak güce dayanacak; böylelikle hem uluslararası alanda yeni dostlar edinilmiş olacak hem de diğer politikalar için bir meşruiyet zemini oluşturulacaktır. Nye'in bu düşüncesinin saldırgan realist teori ile taban tabana zıt bir teori olduğunu söyleyebiliriz. Saldırgan realist teorinin, güç maksimizasyonu hedefi ile yayılmacılığa yatkın tutumu hem yeni düşmanların üretimine sebep olmakta hem de devletin dış politikadaki imajını zedeleyerek uluslararası alanda meşruiyet kaybına yol açmaktadır. Bu yaklaşımı eleştiren yumuşak güç kuramı ise "ilişki inşasına" ve "kalplerin ve akılların kazanılması"na vurgu yapmaktadır. Teorik olarak liberal değerlerin yumuşak güç kavramına içkin olduğundan bahsedebiliriz. Ancak pratikte, sert güç kullanılarak liberal değerlerin ihraç edilmeye çalışılması saldırgan ve yayılmacı bir dış politika uygulanması anlamına geleceğinden yumuşak güç kavramı ile uyuşmamaktadır. Öte yandan yumuşak güç uygulayıcısı olan hükümet veya hükümet dışı örgütlerin (Non Governmental Organizations) halkları kendisine muhatap alması ve dinleme

¹ yoluyla düşüncelerini öğrenip onlara yönelik politika üretmesi, demokratik ve liberal değerlerle oldukça uyuşmaktadır. Burada teorik olarak bir uyumdan, pratik olarak ise bir uyumsuzluktan söz edebiliriz. Yumuşak güç ve kamu diplomasisi, aynı zamanda hükümetler, kurumlar ve bireyler arasındaki ilişki inşasına odaklanması açısından inşacı perspektifle de uyumlu kavramlardır.

Özetlemek gerekirse, yumuşak güç kavramı teorik olarak ABD Dış Politikası'nda saldırgan realizmin terk edilmesi manasına gelmektedir. Uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin önemini korumasına karşın dış politikada saldırganlıktan vazgeçilmesi ve ilişki inşa etmeye yönelik adımlar atılması hedeflenmektedir. Bu açıdan bakıldığında yumuşak güç kavramı liberal ve demokratik değerleri de ihtiva etmektedir. Yumuşak güç kavramı uluslararası ilişkilerde devleti tek aktör olarak kabul etmeyip, kurumlar ve bireylerin de bu alandaki faaliyetlerine önem vermesiyle aynı zamanda inşacıdır. Joseph Nye'in da bir neo liberal uluslararası ilişkiler teorisyeni olduğu hatırlanacak olursa, yumuşak gücün teorik zemine oturtulması daha da kolaylaşacaktır.

---

¹ Kamu diplomasisi araçları: Dinleme, savunuculuk, kültürel diplomasi, değişim diplomasisi, uluslararası yayıncılık. Ayrıntılı bilgi için bkz: Nicholas J. Cull, *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Figueroa Press, Los Angeles, 2009: 18.

3. BUSH'UN MİRASI

George Bush dönemi ABD Dış Politikası'nı belirleyen en önemli unsur şüphesiz 11 Eylül saldırıdır. Tüm dünyanın gündemini bir anda değiştiren bu terör saldırılarından sonra ABD'nin dış politikası yayılmacılık ve realizm ekseninde değişmiştir. Saldırıların ardından güvenlik ihtiyacı hisseden ABD, dünya çapında terörizme savaş açarak daha saldırgan ve tek taraflı bir dış politika izlemeye başlamıştır (Ataman & Gökcan, 2012: s. 216). ABD'nin terörizme savaş açması, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin küresel hegemonyasının önündeki engelin artık büyük devletler değil; terörist örgütler olduğunu göstermektedir. ABD'nin bu yeni düşmanı ile savaşıma yöntemi ise saldırgan dış politikanın göstergesi olmuştur. Önleyici saldırı (*preventive attack*) metodunun kullanıldığı bu dış politika ABD hegemonyasının küreselleşmesi için bir araç olarak kullanılmıştır (Ataman & Gökcan, 2012: s. 216-217).

Bush döneminde ABD'nin dış politikadaki saldırgan realist tutumu kullanılan sert güç ile ortaya konulabilir. 11 Eylül'ün sadece ABD'ye yönelik değil; Birleşmiş Milletler (BM) ve North Atlantic Treaty Organization'a (NATO) da yönelik saldırılar olduğu belirten Bush yönetimi, el-Kaide ile mücadele edebilmek adına uluslararası bir koalisyon kurulması gerektiğini belirtmiştir (Molla, 2009: s. 40). ABD'nin Afganistan'a müdahalesi 7 Ekim 2001 yılında gerçekleştirilmiştir. Müdahalenin gerekçesi olarak BM Anlaşması'nın 51. maddesinde bulunan bireysel ve ortak meşru savunma hakkı (TBMM, 2018) gösterilmiştir. Bush'un ortaya atılmış olduğu "önleyici saldırı" kavramı Afganistan müdahalesinde oldukça önemli bir yer tutmuştur. Önleyici saldırı düşüncesine göre ABD, ulusal güvenliği ve milli değerlerini korumak amacıyla önleyici saldırı gerçekleştirme ve meşru müdafaa hakkına sahiptir. Bu bağlamda ABD, önleyici saldırı kapsamına göre Afganistan'a askeri müdahalesinin meşru olduğunu iddia etmiştir (Bilensoy, 2018: s. 60).

Bush döneminde ABD'nin bir diğer sert güç kullanımı da Irak işgali sırasında gerçekleşmiştir. Irak'ta kitlesel imha silahlarının bulunduğu ve bu silahların terörist eylemler amacıyla kullanılabilmesi iddiası Irak işgalinin ana gerekçesi olarak sunulmuştur (Bilensoy, 2018: s. 61). Bu gerekçe doğrultusunda ABD, yine önleyici saldırı kavramını kullanarak Irak işgalini gerçekleştirmiştir. Ancak daha sonrasında BM temsilcileri tarafından Irak'ta yapılan araştırmada herhangi bir kitlesel imha silahına rastlanmamıştır. Pek çok kişiye göre, ABD'nin Irak'ı işgalinin ana sebebi Irak'ın zengin petrol rezervleridir. Bu düşünceyi savunanlara göre ABD'nin küresel hegemonya düşüncesini gerçekleştirmede çok önemli bir maddi kaynak sağlayacak olan petrol rezervleri oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle ABD bölgeye hakim olarak petrolün denetimi ve güvenliğini sağlamak istemiştir (Bilensoy, 2018: s. 61). ABD'nin Bush dönemindeki saldırgan realist tutumu sadece sert güç kullanımında değil; aynı zamanda söylemlerde de kendini belli etmiştir. "Bush doktrini" olarak adlandırılan güvenlik stratejisinde George Bush, düşmandan önce saldırı anlamına gelen "önleyici saldırı" kavramını ve gerekirse düşman devletlerdeki rejimlerin değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun yanında küresel terörizme karşı savaş açan Bush, söylemlerinde dünyayı iki kutba ayırmıştır.

21/09/2001 tarihli konuşmasında George Bush, dünyadaki birçok devletin ABD'nin yanında olduğunu, geri kalanların da bir seçim yapması gerektiğini : “Ya bizimlesiniz; ya da teröristlerle”² sloganı ile deklare etmiştir.

Bush'un hem sert güç kullanımı hem de söylemlerindeki tehdit içeren unsurlar, Bush'un dış politikada kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramlarının gerekliliklerini yerine getirmediğini; aksine, bu gerekliliklerin tam zıddına hareket ettiğini göstermektedir. Bush'un dış politikadaki faaliyetleri dünyadaki birçok insanın ABD'den nefret etmesine sebep olmuştur. Ancak Afganistan ve Irak'ı işgali, söylemleriyle dünyayı iki kutba ayırması ve müslümanlarla teröristleri çoğu zaman bir tutması özellikle Ortadoğu'da yaşayan insanların ve müslümanların büyük tepkisini çekmesine ve düşmanlıklarını kazanmasına sebep olmuştur. Böylelikle George Bush 20 Ocak 2009'da ABD Başkanlığı'nı Barack Obama'ya devrederken arkasında uluslararası alanda meşruiyetini büyük ölçüde yitirmiş, ekonomik olarak da bir krizin içinde bulunan ve halihazırda iki savaşın içinde aktif olarak bulunan bir süper güç bırakmıştır. Bush'un Obama'ya bıraktığı bu miras Obama'nın sorumluluğunu daha da artırmıştır. Obama'nın öncelikle müslümanlar ve Ortadoğu halkına yönelik bir kamu diplomasisi yürütmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

4. KAMU DİPLOMASİSİ

Kamu diplomasisi, “uluslararası bir aktörün, uluslararası çevreyi yabancı bir halk ile iş birliği içerisinde yönetme girişimi” (Cull, 2009: s. 12) olarak tanımlanabilir. G. R. Berridge ise kamu diplomasisini beyaz propagandanın modern ismi olarak ifade etmektedir (Berridge, 2010: s. 179-182). Kamu diplomasisini tanımlarken değinmemiz gereken önemli bir nokta, kamu diplomasisinin sadece yabancı hükümetler ile olan ilişkiyi ifade etmediğidir. Edward R. Murrow, kamu diplomasisini tanımlarken, bu kavramın sadece yabancı hükümetlere yönelik bir eylemi değil; aynı zamanda hükümet dışı organizasyonları ve bireyleri de hedefleyen bir eylemi ifade ettiğini belirtmiştir (Nye, 2004: s. 107).

Özetle bu şekilde tanımlayabileceğimiz kamu diplomasisi kavramının ABD Dış Politikasında kullanımının ortaya çıkışındaki temel amaç ise, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) etkin olarak kullandığı “propaganda” kelimesinin olumsuz anlamından kurtulmaktır. Cull'a göre ABD kendi demokratik istihbarat faaliyetlerini Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü faaliyetlerden ayırma ihtiyacı görmüş; bu nedenle de propaganda kelimesi yerine daha olumlu bir anlam ihtiva eden kamu diplomasisi kavramını seçmiştir (Kurtuluş, 2014: s. 36).

Günümüzde kamu diplomasisi yerine artık daha çok “yeni kamu diplomasisi” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramın ortaya çıkışında teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin etkisinden söz edilebilir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte ortaya çıkan “yeni medya” insanların kolayca fikir

² Orjinali: “Every nation, in every region, now has a decision to make. Either you are with us, or you are with the terrorists”
<https://www.voanews.com/a/a-13-a-2001-09-21-14-bush-66411197/549664.html>

beyan etmesini sağlamıştır; küreselleşme ile birlikte gelişen devlet dışı organizasyonlar ise uluslararası ilişkilerde aktör olmuş ve devletin uluslararası ilişkilerde tek aktör olduğu düzeni sonlandırmıştır. Uluslararası ilişkilerde yeni aktör olarak ortaya çıkan devlet dışı organizasyonlar aynı zamanda yeni kamu diplomasisinin uygulayıcısı olmuşlardır (Cull, 2009: s. 12-13). Bunun yanında gelişen teknoloji ile birlikte ulusal alanı ve uluslararası alanı birbirinden ayıran keskin sınırlar da muğlaklaşmıştır. Bütün bu yeniliklerin yanında Cull'a göre yeni kamu diplomasisinin getirdiği en önemli yenilik, Soğuk Savaş döneminde aktörden halka şeklinde cereyan eden iletişim biçimini, halktan halka şeklinde değiştirmesidir (Cull, 2009: s. 13). Tüm bu bahsedilen faktörler kamu diplomasisinde de bir değişime sebep olmuş ve sadece hükümetler arası etkileşim ile ortaya çıkan veya sadece hükümetlerin uygulayıcı olduğu kamu diplomasisi, yerini hükümet dışı organizasyonların ve bireylerin de aktör olabildiği, yeni medya ile birlikte küresel çapta daha fazla etkileşimin mümkün olabildiği yeni kamu diplomasisine bırakmıştır. Arthur Burns'un tanımı yeni kamu diplomasisini en iyi şekilde anlatmaktadır: *"Herhangi iki hükümet arasında gerçek anlamda birbirini anlamaya ulaşma, temelde dışişleri bakanları ve büyükelçiler arasında değil de, halklar arasında kurulan ilişkinin niteliğine bağlıdır"* (Aktaran: Kurtuluş, 2014: s. 180).

Yeni kamu diplomasisi ile birlikte teknolojik araçlar, kamu diplomasisinin uygulandığı önemli bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle facebook, youtube, twitter, instagram gibi sosyal medya siteleri dünyadaki insanların büyük bir kısmına ulaşabilmek için büyük bir fırsat sağlamaktadır. Kamu diplomasisi uygulayıcıları da bu sosyal medya imkanını, dünyanın dört bir tarafındaki insanlara ulaşmak ve uyguladıkları kamu diplomasisini dünya çapında yaymak için kullanmaktadır. Sosyal medyanın kamu diplomasisi için önemini ortaya koyacak bir örnek olarak, Kanada Başbakanı'nın Suriye'den gelen mültecileri bizzat kendisinin karşılaması ve bu görüntülerin sosyal medyada büyük yankı uyandırması gösterilebilir (BBC, 2015). Aynı şekilde Obama ve Trump da sosyal medyayı etkin kullanan ABD Başkanları olarak gösterilebilir. Örneğin, Barack Obama seçim kampanyasında youtube'ü efektif olarak kullanmıştır (Aktaran: Karadağ, 2012: s. 76). Aynı şekilde Trump da hem başkanlık seçimi sürecinde hem de başkanlığı esnasında twitterı oldukça sık kullanmış ve gündeme dair bir çok yorumu twitter aracılığıyla yapmıştır. Trump, ABD Başkanlığı'na başladığı 20.01.2017 tarihinden 12.09.2018 tarihine, yani bugüne kadar, toplam 4718 tweet atmıştır.³ Bu da günde yaklaşık 8 tweet attığını göstermektedir.

Obama ve Trump her ne kadar sosyal medyayı etkin kullansalar da, her ikisinin de bunu kamu diplomasisi amacıyla yapmış olduğu şüphelidir. Önümüzdeki alt başlıklarda Obama ve Trump'ın kamu diplomasisini –eğer kullandıysa- ne kadar etkin kullandıkları incelenecektir.

³ <http://www.trumptwitterarchive.com>

4.1. Obama

Obama başkanlık görevine başladığında, uluslararası alanda meşruiyetini önemli ölçüde yitirmesine ve tüm olumsuz ekonomik gelişmelere rağmen ABD, dünyanın askeri ve ekonomik açıdan lideri olmayı sürdürmekteydi (Valdés-Ugalde & Duarte, 2011: s. 98). Obama'nın yapması gereken askeri ve ekonomik gelişmelerin yanında ABD'nin hem uluslararası alanda hem de ABD vatandaşları arasında zedelene imajını düzeltmekti. Bush'a göre farklı yaklaşımları olan bir politikacı olmasının yanında ABD tarihinin ilk Afro-Amerikan Başkanı olması Obama'ya dair beklentilerin yüksek tutulmasına sebep olmuştur (Valdés-Ugalde & Duarte, 2011: s. 98). Obama'nın sadece siyahi biri olarak ABD Başkanı olması bile bir kamu diplomasisi niteliğindedir. Tarihi büyük ırkçılık mücadelelerine sahne olmuş bir devletteki en önemli konuma siyahi bir kişinin gelmesi hem kendi ülkelerindeki hem de diğer ülkelerdeki vatandaşlara yönelik bir sempati oluşturmuştur.

Obama göreve geldiğinde ABD'nin güvenlik stratejisini sert güç ve yumuşak gücün bir kombinasyonu olarak tanımlanan akıllı güç (smart power) olarak yeniden dizayn etmiştir. Böylelikle Obama, güvenlik stratejisinde sert gücü yumuşak güç ile birlikte kullanıp hem güçlü kalmaya devam etmeyi hem de bir meşruiyet yaratma fikrini tercih etmiştir. Bu fikrin temelinde, ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir devletin küresel tehditlerle tek başına mücadele edemeyeceği düşüncesi vardı (Valdés-Ugalde & Duarte, 2011: s. 98). Bu nedenle ABD düşman üretmeye devam etmek yerine dostlar edinmeliydi. Obama'ya göre ABD her halükarda teröre karşı savunulmalıydı ancak Obama, Bush'un 'küresel terörizme karşı savaş' söylemini terk ederek 2011 yılında Irak'tan, 2014 yılında da Afganistan'dan çekilmiştir.

Obama'nın Afganistan'a ekstra birlikler göndermesi, Libya'da askeri güç kullanması ve İran'a bazı yaptırımlar uygulaması sert gücü kullanmaya devam ettiğinin göstergesidir. Yani Obama'nın Bush'tan asıl farkı, sert güçten vazgeçmek değil; ser güç unsurlarının yanına yumuşak güç unsurlarını da eklemektir. Özellikle Bush döneminde terörist olarak görülen ve İslamofobi'ye maruz kalan müslüman ve Ortadoğulular bu yumuşak güç unsurlarının kullanılması gereken en önemli muhataplar olmuşlardır. Obama'nın ilk röportajını Suudi kanalı olan el-Arabiya'ya vermesi; Amerika'nın İslam dünyasının bir düşmanı olmadığını vurgulaması, Filistin İsrail sorununun çözümünde iki tarafı da dinleyeceğinin altını çizmesi ve işbirliğinden bahsetmesi yumuşak gücü devreye sokmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Obama'nın 2009 yılında Kahire'de yaptığı konuşma, müslüman coğrafya ile yeni bir ilişki inşa etmeyi istediğini göstermiştir (Valdés-Ugalde & Duarte, 2011: s. 99). Obama Kahire konuşmasında özetle şunları ifade etmiştir:

“Kahire'ye Amerika Birleşik Devletleri ile tüm dünyadaki Müslümanlar arasında yeni bir başlangıç arayışı içinde geldim. Bu başlangıç, ortak çıkarlar ve saygı temeline dayanmaktadır. Amerika ile İslam dünyası birbirinden ayrı değildir ve bir yarış içinde

olmalarına da gerek yoktur. Bunun yerine, ortak ilkeleri paylaşmaktadırlar. Bu ilkeler, adalet ve ilerlemenin yanı sıra tüm insanlığın sahip olduğu hoşgörü ve haysiyettir.”

*“Ankara’da Amerika’nın İslam ile asla savaşta olmayacağını açıkça vurguladım. Bununla beraber güvenliğimize büyük bir tehdit oluşturan şiddet ve aşırılık yanlılarıyla mücadeleye durmaksızın devam edeceğiz. Çünkü biz tüm dinlerden tüm insanların karşı çıktığı bir şeye karşı çıkıyoruz: Masum erkek, kadın ve çocukların öldürülmesine. Ve Başkan olarak benim temel görevim, Amerikan halkını korumaktır”.*⁴

Obama’nın Kahire’deki bu önemli konuşması müslümanlara yönelik yürütülen önemli bir kamu diplomasisi örneğidir. Bu konuşmada Obama’nın yeni bir ilişki inşasına vurgu yapması, Kur’an-ı Kerim’den alıntı yapması, Amerika ve İslam’ın sahip olduğu ortak değerlerden bahsetmesi ve müslümanlarla savaşta olmadıklarını belirtmesi, en önemli hususlar olarak göze çarpmaktadır. Obama’nın aynı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) yaptığı konuşma da hem ABD-Türkiye ilişkileri açısından hem de müslümanlar açısından oldukça önem taşımaktadır:

*ABD hiçbir zaman İslamla savaşta değildir, olmamıştır, olmayacaktır. Esasen Müslüman dünyasıyla olan ortaklığımız kritik öneme sahiptir. Dikkatli dinlemeliyiz, ortak zeminler yaratmalıyız. Aynı fikirde olmasak bile saygılı olamayız. ABD, Müslüman Amerikalılar tarafından zenginleştirildi. Bu konuda İslam dünyasına olan saygımızı göstermeliyiz.*⁵

Barack Obama, Kahire konuşmasında olduğu gibi TBMM’deki konuşmasında da Amerika’nın İslamla savaşta olmadığını ve müslüman dünya ile aralarında ortak zeminler bulmaları gerektiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde Türkiye ile ABD’nin geçmişten günümüze gelen dostluklarından bahsetmiştir. Ortadoğu ile ilişkisi bakımından kritik öneme sahip Türkiye’nin Millet Meclisi’nde bu noktaları vurgulamak Obama’nın kamu diplomasisi uygulaması açısından oldukça önemlidir. Obama hem Kahire’de hem de TBMM’deki konuşmalarıyla yeni dostlar edinmek için elinden geleni yapmıştır.

Obama’nın Ortadoğu ve müslümanlara yönelik kamu diplomasisinin söylem düzeyinde kaldığını belirtmek gerekir. Hatta zaman zaman Amerikan dış politikasında Bush dönemi ile Obama dönemi arasında çok bir farkın olmadığı yorumları yapılmıştır. Seib’in görüşüne göre, Bush ile Obama arasındaki farka rağmen Amerikan kamu diplomasisi zayıflığını sürdürmektedir (Seib, 2010: s. 335). Ancak her ne kadar Obama’nın kamu diplomasisi söylemsel olsa da yine de Bush dönemine göre önemli bir fark olduğunun ve söylemsel kamu diplomasisinin dahi oldukça önemli olduğunun belirtilmesi gerekir.

⁴ Konuşmanın diğer önemli kısımları için bkz: http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090604_obama_speech.shtml

⁵ Konuşmanın diğer önemli kısımları için bkz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/obamadan-tarihi-konusma-11376525>

4.2. Trump

Donald Trump, kişiliği, siyasal liderliği ve üslubuyla alışlagelmişin oldukça dışında bir devlet başkanı imajı sergilemektedir. Trump'ın sergilediği bu imaj dış politikaya da oldukça yansımaktadır. Günlük hayatta hemen hemen herkes, Trump'ın "irrasyonel" söylemlerinden birine rast gelmiştir. Kimilerine göre Trump bu irrasyonellik imajını kasıtlı olarak oluşturmaktadır. Bu görüşe göre Trump'ın sözleri hesaplı bir stratejinin ürünüdür ve Trump bu sözleri rakiplerinin kendisinin "çılgın" olduğunu düşünmesi için bilerek yapmaktadır (Yarhi-Milo, 2018: s. 73). Rakiplerinin Trump'ın çılgın olduğunu düşünmesi, Trump'tan korkarak belirli tavizler vermelerini sağlayacaktır. Trump'ın, temsilcisine Güney Kore'li müzakerecileri korkutmasını söylemesi ve "eğer gerekli tavizleri şimdi vermezlerse Trump'ın anlaşmayı bozacağını" söylemesi, bu stratejiye örnek olarak gösterilebilmektedir (Yarhi-Milo, 2018: s. 73).

Peki bu "çılgın adam" dış politikada hangi ilkeleri takip ediyor? Ya da herhangi bir dış politika ilkesi var mı? Washington Post, Trump'ın dış politika doktrinini ortaya koymak amacıyla 5 Temmuz 2018 tarihinde bir analiz yayınladı. Çeşitli hikayelerle detaylandırılan bu analizde Trump'ın dış politika anlayışı 10 madde halinde sunuldu. İlk madde: "*Trump için tarih, genellikle başkan olduğu zaman başlamış gibi görünüyor.*" (Washington Post, 2018). Analizdeki ikinci maddede ise Trump'ın askeri güç kullanmaya meyilli olduğundan bahsediliyor. Üçüncü maddede Trump'ın ABD İstihbarat Topluluğunun ve İstihbarat Komitesi'nin Cumhuriyetçi üyelerinin kararını reddetmeye istekli olduğu belirtiliyor. Yedinci maddede ise Trump'ın tarihsel ittifaklara öncelik vermediği ifade ediliyor. Sekizinci madde Trump'ın gereksiz kavgalara başlama isteğinin Batılı ittifakı zorladığını vurguluyor (Washington Post, 2018).

Trump'ın Ortadoğu'ya yönelik dış politikası ise seleflerine göre daha izolasyonist bir hal almış görünmektedir. Trump'ın kullandığı "America First" sloganı bu izolasyonist politikayı gözler önüne sermektedir (Kontos, 2017: s. 1). Trump, Ocak 2017'de yaptığı bir konuşmada dış politikaya dair yeni tutumunu şu sözlerle açıklamıştır: "*Uzun yıllardır, Amerikan endüstrisinin pahasına yabancı endüstrisini zenginleştirdik; ordumuzun üzücü bir şekilde tükenmesine izin verirken diğer ülkelerin orduları sübvansede edildi; kendi milletimizi savunmayı reddederken başka milletlerin sınırlarını savunduk; ve Amerika'nın altyapısı dağınkılığa ve çürüme durumuna düşerken denizaşırı trilyonlarca dolar harcandı... Bu andan itibaren, önceliğimiz Amerika olacak. Ticarete, vergilerde, göçmenlikte, dış ilişkilerde her karar Amerikan işçilerine ve Amerikan ailelerine fayda sağlayacak. Sınırlarımızı ürünlerimizi üreten, şirketlerimizi çalan ve işimizi yok eden diğer ülkelerin yıkımlarından korumalıyız. Koruma büyük refah ve güce yol açacaktır*" (CNN, 2017). Trump'ın bu sözleri, özellikle 11 Eylül'den beri Ortadoğu'da doğrudan ve dolaylı olarak aktif politika izleyen ABD Dış Politikası açısından önemli bir dönüm noktası gibi gözükmektedir. Ancak Trump da selefleri gibi terörle mücadele konusunda "kararlı" bir duruş sergilemektedir. Bu bağlamda Trump'ın teröre karşı duruşu Obama'dan çok George W. Bush'a benzemektedir. Trump'ın nüfusunun çoğu Müslüman olan 7 ülkeye (Suriye,

İran, Irak, Somali, Libya, Yemen, Sudan) vize yasağı getirmesi (TRT Haber, 2017) bu durumu kanıtlar niteliktedir. Zira önceki bölümlerde George W. Bush'un İslamiyet ile terörizmi bir tutan söylemlerini, Obama'nın ise bunun tam aksi olan söylemlerini paylaşmış ve Obama'nın –söylemsel de olsa- Ortadoğu halkına ve Müslümanlara yönelik bir kamu diplomasisi yürüttüğünden bahsetmiştik. Trump, Bush gibi Ortadoğu'daki savaflara aktif katılım konusunda istekli olmasa da söylemleri ile de Müslümanlara yönelik bir kamu diplomasisi arayışında gözükmemektedir. Donald Trump'ın bu terörizm karşıtı duruşu ile izolasyonist politikası birleştirip, dış politika anlayışını bu yönde geliştirmesi beklenmektedir (Kontos, 2017: s. 6).

Trump dönemi ABD Dış Politikasının önemli eksikliklerinden biri özellikle terörle mücadele hususunda yumuşak güç unsurlarından istifade edilmemesidir. Ulusal güvenlik stratejisindeki insan hakları teşviki, kalkınma yardımı ve iyi yönetim gibi terörle mücadele konusundaki önemli yumuşak güç araçlarından bahsedilmemektedir (Feierstein, 2018: s. 2). Terörle mücadelede kamu diplomasisi ve yumuşak güç unsurlarının geri planda bırakılması George W. Bush örneğinde gördüğümüz gibi uluslararası alanda ciddi bir meşruiyet kaybına yol açabilir. Öte yandan Trump'ın dış politikaya dair görüş ve düşüncelerini, diplomasi dilinin dışına çıkararak, sosyal medyadan paylaşması da kamu diplomasisi açısından önemli bir eksiklik olarak hanesine yazılabilir. Bu konudaki en çarpıcı iki örnek, Rusya ve Kuzey Kore'yi, füze ve nükleer düğme ile tehdit etmesidir. Suriye'de herhangi bir füzeyi indirme sözü veren Rusya'yı: "Hazır ol Rusya, çünkü yeni, nazik ve akıllı füzeler gelecek" diyerek tehdit eden Trump, Kuzey Kore'yi de nükleer düğmesinin daha büyük olduğunu ve çalıştığını söyleyerek tehdit etmiştir (Takvim, 2018). Kuşkusuz bu tarz tehditleri kamuoyuna açık bir şekilde yapması Trump'ın kamu diplomasisini ve yumuşak güç unsurlarını önemsemediğini göstermektedir. Trump'ın twitter aracılığıyla yaptığı şey, kamu diplomasisinin amacı olan ilişki inşasından çok, düşmanlık yaratmak veya var olan düşmanlığı pekiştirmek gibi gözükmemektedir. Trump'ın sert güç unsurlarından biri olan askeri güç ve silah tehdidi, George W. Bush örneğinde olduğu gibi ABD'nin uluslararası alanda bir meşruiyet kaybına uğramasına neden olabilecek izlenimi vermektedir.

5. SONUÇ

Joseph Nye'in "akılları ve kalpleri kazanmak" olarak tanımladığı yumuşak güç kavramı ve bir yumuşak güç aracı olan kamu diplomasisi kavramı, Bush döneminde yeterince önemslenen kavramlar olmamışlardır. George W. Bush'un geçersiz bir demokrasi söylemi ve asılsız bahaneler dışında herhangi bir meşruiyet zemini oluşturma çabasına girmediği saldırgan dış politika tutumu, ABD'nin ve Başkan George W. Bush'un tüm dünyada ve özellikle Ortadoğu'da her zamankinden daha fazla düşman kazanmasına sebep olmuştur. Obama, Bush'un ardından başkan seçildiğinde ise ABD Dış Politikası, yumuşak güç ve kamu diplomasisi kavramına ihtiyaç duymuştur. Öyle ki Obama hem askeri ve ekonomik güce önem vermeli hem de ABD'yi nefret edilen ülke olmaktan kurtarmalıydı. Bunun için de sert güç ve yumuşak güç unsurlarını birlikte kullanarak dış politikada "akıllı güç"

kavramını benimsemiştir. Obama özellikle yumuşak güç unsurlarını Ortadoğu ve müslümanlar üzerinde uygulamıştır. Özellikle ilk göreve geldiği zamanda yaptığı konuşmalarla ABD ve İslamiyet arasında bir düşmanlık bulunmadığını belirten Obama, ortak zeminde buluşmak suretiyle müslümanlar ve Ortadoğu halkı ile bir ilişki inşa etme gayretinde bulunmuştur. Trump ise Bush örneğinde olduğu gibi Ortadoğu'ya direk müdahil olma taraftarı olmasa da kamu diplomasisi konusunda başarısız olmuştur. Hem twitterdaki sert söylemleri, hem Müslüman ülkelere yönelik vize yasağı, hem de İslam ve terörizm kelimelerini yan yana kullanmasıyla kamu diplomasisi konusundaki başarısızlığını ortaya koymuştur. Donald Trump döneminde ABD Dış Politikasında yumuşak güç ve kamu diplomasisinin etkisinin olmadığı iddia edilebilmektedir.

Başarılı örnek olarak sunduğumuz Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik kamu diplomasisi çoğu zaman söylemden öteye gitmese de yine de önemini korumaktadır. Çünkü söylem, siyasal ve uluslararası alanda oldukça mühim bir etkiye sahiptir. İnşacı uluslararası ilişkiler teorisi, Foucault'nun post-yapısal teoride kullandığı söylem kavramı ve Edward Said'in şarkiyatçıları eleştirmek için kullandığı kavramlardan biri olan söylem bir arada düşünülürse söylemin yapı, düzen ve ilişki inşasında oynadığı önemli rol anlaşılabilir. Söylemsel olarak kurulan bir dostluk hakiki dostluğun sebebi olabilir; ya da en azından hakiki düşmanlığı engelleyebilir.

KAYNAKÇA

Ataman, M., & Gökcan, Ö. (2012). *Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi*. Akademik İncelemeler Dergisi, 199-229.

BBC İnternet Sitesi (2009). *Obama'nın Kahire Konuşması*, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2018, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090604_obama_speech.shtml

BBC İnternet Sitesi (2015). *Kanada Başbakanı Trudeau mültecileri 'kapıda karşıladı'*, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2018, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151211_kanada_multeciler

Berridge, G. R. (2010). *Diplomacy: Theory and Practice*. Hampshire : Palgrave Macmillan.

Bilensoy, İ. (2018). *George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması*. Lectio Socialis, 50-73.

CNN İnternet Sitesi (2017). *Inaugural address: Trump's full speech*, Erişim Tarihi 11 Eylül 2018, <https://edition.cnn.com/2017/01/20/politics/trump-inaugural-address>

Feierstein, G. M. (2018, 27 Mart). *Trump's Middle East Policy at One Year*. <http://www.mei.edu/content/trumps-middle-east-policy-one-year>

Hürriyet İnternet Sitesi (2009). *Obama'dan Tarihi Konuşma*, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/obamadan-tarihi-konusma-11376525>

Karadağ, H. (2012). *Bir Dış Politika Tekniği Olarak Kamu Diplomasisi: Karar Verme Sürecine Etkisi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kontos, M. (2017). *US Middle East Strategy under President Trump's Isolationist Foreign Policy*. EASTERN MEDITERRANEAN POLICY NOTE, 1-7.

- Kurtuluş, B. (2014). *21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansımaları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Molla, A. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye- ABD-NATO İlişkileri*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 29-45.
- Nye, J. (2004). *Soft Power*. New York : Public Affairs.
- Schmidt, B. (2012). Theories of US Foreign Policy . M. C. Stokes içinde, *US Foreign Policy* (s. 5-20). Oxford: Oxford University Press.
- Seib, P. (2010). *Public Diplomacy and the Obama Moment*. Vital Speeches International, 333-337.
- Takvim İnternet Sitesi (2018). *Trump'ın tweetleri dünyayı şaşkına çeviriyor*, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2018, <https://www.takvim.com.tr/dunya/2018/07/27/trumpin-tweetleri-dunyayi-saskina-ceviriyor>
- TBMM İnternet Sitesi (2018). *Birleşmiş Milletler Antlaşması*, Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2018, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>
- TRT Haber İnternet Sitesi (2017). *Vize yasağı getirilen ülkelerin sicili 'temiz'*, Erişim Tarihi: 13 Eylül 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/vize-yasagi-getirilen-ulkelerin-sicili-temiz-296826.html>
- Valdés-Ugalde, J. L., & Duarte, F. (2011). *Saving the Homeland: Obama's New Smart Power Security Strategy*. Voice of Mexico, 97-100.
- VOA News İnternet Sitesi (2009). *Bush: 'You Are Either With Us, Or With the Terrorists'*, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2018, <https://www.voanews.com/a/a-13-a-2001-09-21-14-bush-66411197/549664.html>
- Washington Post İnternet Sitesi (2018). *The Daily 202: 10 stories illuminate the Trump doctrine on foreign policy*, Erişim Tarihi: 9 Eylül 2018, https://www.washingtonpost.com/news/powerpost/paloma/daily-202/2018/07/05/daily-202-10-stories-illuminate-the-trump-doctrine-on-foreign-policy/5b3d6dc41b326b3348add05/?utm_term=.8ba9e32465fa
- Yanık, L. K. (2015). *Liberalizm: Bir Yazın Deęerlendirmesi*. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 35-55.